VĖL ANTIKONSTITUCINIS ĮSTATYMO PROJEKTAS

Prieš pustrečių metų Seimui buvo pateiktas Lietuvos Respublikos vardų ir pavardžių įstatymo projektas. Paaiškėjus, kad jis prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Konstitucinio Teismo išaiškinimui dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase, Seimas projekto nesvarstė*. Nutarta dar kartą kreiptis į Konstitucinį Teismą. Šis pakartojo principinę nuostatą, kad pase vardas ir pavardė turi būti rašomi valstybine kalba, o kitomis kalbomis juos galima įrašyti kitų įrašų puslapiuose.

Po šio Konstitucinio Teismo sprendimo Lietuvos Respublikos Vyriausybė vietoj ankstesnio projekto parengė ir Seimui pateikė Lietuvos Respublikos vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose įstatymo projektą. Naujasis projektas pašalino keletą ankstesniojo trūkumų: vardų ir pavardžių rašymą dokumentuose aiškiai atriboja nuo jų rašymo kitose srityse; vardų ir pavardžių rašymo tvarką pradeda nuo pagrindinio principo – juos rašyti lietuviškais rašmenimis; neturi daugelio ankstesniame projekte buvusių šalutinių dalykų.

Tačiau naujasis projektas, kaip ir ankstesnis, prieštarauja Konstitucijai ir Konstitucinio Teismo sprendimui. Dar blogiau – toks parengtas po pakartotinio Konstitucinio Teismo išaiškinimo. Vadinasi, projekto rengėjai, o jį teikdama Seimui ir Vyriausybė, apgalvotai pažeidžia Lietuvos įstatymus ir teisinės valstybės principus.

Norėdami tokį savo darbą pateisinti ir teoriškai pagrįsti, projekto rengėjai sudurstė keistą preambulę. Tokiam įstatymui ji nebūtina arba bent turėtų būti kitokia. Dabartinė paviršutiniška ir ištisai šališka. Joje nėra nė užuominos nei apie Konstituciją, nei apie valstybinę kalbą ir lietuviškuosius asmenvardžius. Net trys punktai iš keturių dėsto teorijas apie kitų šalių asmenis, kitų kalbų asmenvardžius ir juos pabrėžtinai priešina su lietuviškais asmenvardžiais. Norima įteigti, kad asmenvardis esąs ne kalbos dalykas, o „unikalus

---

* Kad projektas buvo netikęs, ne kartą rašyta spaudoje: P r a n a s K n i ū k š t a . Dėl vardų ir pavardžių įstatymo projekto. – *Literatūra ir menas*, 2007, liepos 20; *Gimtoji kalba*, 2007, Nr. 7, p. 15–18; P r a n a s K n i ū k š t a . Ar Seimas apgins lietuvių kalbą? – *Literatūra ir menas*, 2009, birželio 19.

konkretaus asmens tapatybės žymuo“, kad asmenvardžiai „neturi leksinės reikšmės, todėl vienos kalbos asmenvardžiai nelaikytini juos vartojančios kitos kalbos sistemos dalimi“.

Asmenvardį gal ir galima laikyti savotišku asmens žymeniu, bet jis turi ir kalbinį pavidalą. Reikia tiesiai ir aiškiai pripažinti, kad asmenvardžiai yra ne tik teisės, bet ir kalbos dalykas. O ar asmenvardis turi ar neturi leksinės reikšmės, nelabai svarbu. Prie kalbos sistemos žodžiai skiriami ne pagal leksines reikšmes, o pagal morfologines ir fonetines ypatybes. Asmenvardžio leksinė ar semantinė reikšmė netrukdo jam iš vienos kalbos pereiti į kitą.

Kaip pasiteisinimą ir argumentą projekto rengėjai pasitelkia 1938 metų Pavardžių įstatymą. Apie jokį kitą dokumentą preambulėje neužsimena, mini vien tą įstatymą ir tik jo punktą apie nelietuvių pavardžių rašymą nelietuviškais rašmenimis. Betgi anas įstatymas ne tam skirtas. Jis reglamentavo lietuvių pavardžių keitimą ir taisymą, o punktas apie nelietuvių pavardžių rašymą ten dirbtinai pridėtas ir atitrūkęs nuo viso įstatymo. Galimas daiktas, kad reaguota į 1938 metų Lenkijos ultimatumą ir reikalavimus užtikrinti Lietuvoje lenkų teises. Tokių įtarimų kyla ir todėl, kad panašių reikalavimų girdime ir dabar, projekto rengėjai jų neįvardija, bet klusniai vykdo.

Bet yra ir skirtumų. Aname 1938 metų įstatyme nepasakyta, ar minimieji nelietuviai yra Lietuvos piliečiai ir kur jų pavardės nelietuviškais rašmenimis gali būti rašomos, o naujojo projekto rengėjai tą principą be ceremonijų perkelia Lietuvos Respublikos piliečiams ir jų pavardžių rašymui dokumentuose. Projekto trečiojo straipsnio penktas punktas skelbia:

„Lietuvos Respublikos piliečio, priklausančio tautinei mažumai, vardas ir pavardė, remiantis dokumento šaltiniu, rašoma nelietuviškais lotyniško pagrindo rašmenimis, jeigu tos tautinės mažumos kalbos raidynas yra lotyniško pagrindo ir jeigu yra pateiktas Lietuvos Respublikos piliečio prašymas“.

Tai ir yra tas projekto punktas, kuris konkrečiai ir drastiškai kertasi su Lietuvos Konstitucija ir Konstitucinio Teismo sprendimu.

Antikonstitucinės projekto nuostatos prasikiša ir kitais būdais. Nelietuviškais rašmenimis teikiama rašyti ne lietuvių tautybės piliečių sutuoktinių pavardes, o jei kas nori lietuviškų rašmenų, reikia atskiro prašymo. Apie ne lietuvių tautybės piliečių vardų ir pavardžių rašymą lietuvių kalbos rašmenimis niekur net neužsiminta. Ir visai tendencingai – punktas apie tautinei mažumai priklausančių piliečių vardų ir pavardžių rašymą nukištas po užsienio šalių piliečių asmenvardžių. Norima jais prisidengti ir kuo toliau atitrūkti nuo lietuvių kalbos ir lietuviškų rašmenų.

Čia reikia pasakyti, kad ne lietuvių tautybės Lietuvos piliečių negalima prilyginti kitų šalių piliečiams.

Lietuvos Respublikos piliečių asmenvardžiai įteisinami ir rašomi pagal Lietuvos įstatymus, tarp kurių yra ir Valstybinės kalbos įstatymas. Svarbiausius vardų ir pavardžių rašymo principus yra nustatęs Aukščiausiosios Tarybos 1991 metų sausio 31 dienos nutarimas „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“. Ne lietuvių tautybės asmenų asmenvardžiai ten aptarti atskiru punktu:

„Ne lietuvių tautybės asmenų vardai ir pavardės išduodamame Lietuvos Respublikos piliečio pase rašomi lietuviškais rašmenimis“.

Šis principas jau beveik dvidešimt metų taikomas ne tik pasams, bet ir kitiems dokumentams. Kad jis atitinka Konstituciją, yra patvirtinęs Konstitucinis Teismas.

Kas kita kitų šalių piliečių asmenvardžiai. Jie įteisinami pagal atitinkamos šalies įstatymus ir įforminami pagal tos šalies kalbos reikalavimus. Oficialiojoje vartosenoje jie visose šalyse, taip pat ir pas mus, galioja tokie, kokie įteisinti. Todėl teisiškai pagrįsta projekto nuostata, kad užsienio valstybės piliečių vardai ir pavardės, „dokumento šaltinyje įrašyti nelietuviškais lotyniško pagrindo rašmenimis, nurašomi paraidžiui lotyniško pagrindo rašmenimis“. Tai neprieštarauja nei Lietuvos Respublikos Konstitucijai, nei Konstitucinio Teismo sprendimui, nes tasai sprendimas kalba apie Lietuvos piliečių vardų ir pavardžių rašymą lietuvių kalbos rašmenimis.

Kad kitų valstybių piliečių pavardes galima rašyti ir nelietuviškai, buvo numatęs 1991 m. Aukščiausiosios Tarybos nutarimas. Jo trečias punktas leido asmenų, turėjusių kitos valstybės pilietybę, vardus ir pavardes rašyti pagal tos valstybės piliečio pasą ar jį atitinkantį dokumentą.

Tačiau dabartinio projekto punktas apie užsieniečių vardus ir pavardes tikslintinas todėl, kad su užsienio valstybių piliečiais suplaka asmenis be pilietybės, Lietuvos Respublikos pilietybę įgijusius užsieniečius, užsienio valstybių piliečių sutuoktinius ir vaikus. Jie nėra visai vienodi ir neturėtų būti urmu matuojami tais pačiais matais. Antai, asmuo be pilietybės gali būti nuolatinis Lietuvos gyventojas arba dėl kokių nors priežasčių Lietuvoje laikinai atsidūręs, – pirmuosius galima gretinti su Lietuvos piliečiais, antruosius – su užsieniečiais.

Santuoką su užsieniečiu sudaręs Lietuvos pilietis vien dėl to nepasidaro užsienietis. Tokiems Lietuvos Respublikos piliečiams pirmiausia galioja bendrasis principas vardus ir pavardes rašyti lietuviškais rašmenimis. Bet,

kita vertus, paėmęs kitos valstybės piliečio pavardę, sutuoktinis gauna bendrą šeimos pavardę, o ji susijusi su kitos valstybės pavardžių vartojimo ir rašymo principais. Jie gali būti taikomi ir Lietuvos Respublikos piliečiui, paėmusiam užsieniečio pavardę, ypač jei santuoka sudaryta ir asmuo gyvena ne Lietuvoje. Teisiškai tokios pavardės prilygsta užsieniečių pavardėms ir joms gali būti taikomas principas užsieniečių pavardes rašyti nelietuviškais rašmenimis. Susikerta du priešingi, bet teisiškai abu pagrįsti principai, todėl įstatymas gali leisti tokias pavardes rašyti pasirinktinai – lietuviškais rašmenimis arba tais pačiais rašmenimis kaip ir sutuoktinio pavardė. Taip pat dvejopai gali būti rašomi jų vaikų vardai ir pavardės. Reikėtų atskiro tokius atvejus numatančio punkto.

Bet didžiausia projekto bėda – jo antikonstitucinis trečiojo straipsnio penktas punktas, kuriuo norima paneigti principą tautinėms mažumoms priklausančių Lietuvos piliečių vardus ir pavardes rašyti lietuviškais rašmenimis. Tai jau mėginta daryti 2007 metų projekte, bet tokie ketinimai nepavyko. Naujojo projekto rengėjai vėl žaidžia slėpynes ir kaip niekur nieko bruka išbrokuotą prekę.

Įstatymo, žinoma, reikia. Bet nebūtina griauti tai, kas sukurta ir įsigalėję. Galima paimti Aukščiausiosios Tarybos nutarimą, patvirtinti jo principus ir pagrindinius punktus, esamą nutarimą papildyti atsižvelgiant į naujas aplinkybes – bet nekeičiant svarbiausių principų – ir dokumentą įforminti kaip įstatymą.

POST SCRIPTUM

Pagrindinius įstatymo straipsnius galima suformuluoti trumpai ir paprastai:

***A straipsnis*. Vardo ir pavardės rašymas**

1. Lietuvos Respublikos piliečių vardai ir pavardės, remiantis dokumento šaltiniu, kompetentingų institucijų sudaromuose ir išduodamuose asmens ar kituose dokumentuose rašomi lietuvių kalbos rašmenimis, išskyrus *B straipsnio* 2 punktą.

2. Ne lietuvių tautybės Lietuvos Respublikos piliečių vardai ir pavardės dokumentuose rašomi pagal tarimą lietuvių kalbos rašmenimis, išlaikant

autentiškas asmenvardžių formas. Vardas ir pavardė asmens pageidavimu gali būti rašomi nesugramatinti (be galūnių) arba sugramatinti (su galūnėmis).

***B straipsnis*. Vardo ir pavardės perraša**

1. Užsienio valstybių piliečių vardai ir pavardės, dokumento šaltinyje įrašyti nelietuviškais lotyniško pagrindo rašmenimis, nurašomi paraidžiui lotyniško pagrindo rašmenimis. Dėl techninių priežasčių vardas ir pavardė gali būti nurašomi be diakritinių ženklų.

2. Su užsienio valstybės piliečiu santuoką sudariusio ir jo pavardę paėmusio Lietuvos Respublikos piliečio vardas ir pavardė asmens pasirinkimu rašomi lietuvių kalbos rašmenimis arba tais pačiais lotyniško pagrindo rašmenimis kaip ir sutuoktinio pavardė.
   Taip pat dvejopai, lietuviškais arba kitokiais lotyniško pagrindo rašmenimis, rašomi šių asmenų vaikų vardai ir pavardės.

3. Vardas ir pavardė, dokumento šaltinyje įrašyti nelotyniško pagrindo rašmenimis, perrašomi lietuvių kalbos rašmenimis pagal tarimą.

PRANAS KNIŪKŠTA
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius